

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:31
sssjournal.com

pp.1641-1653
ISSN:2587-1587

2019 / March / Mart
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 30/01/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 31/03/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 31.03.2019

UNESCO DÜNYA KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI VE KORUMA SORUNLARI: KONYA ÇATALHÖYÜK ÖRNEĞİ

UNESCO WORLD CULTURAL HERITAGE SITES AND CONSERVATION ISSUES: KONYA, ÇATALHÖYÜK CASE

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, elmas.erdogan@ankara.edu.tr Keçiören-Ankara/TÜRKİYE

Öğr. Gör. D. Merve ÇETİNKAYA

Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı, pmcetinkayamerve@gmail.com, Sarıçam-Adana/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1392>

Reference : E. Erdoğan & Çetinkaya, D.M. (2019). "Unesco Dünya Kültürel Miras Alanları ve Koruma Sorunları: Konya Çatalhöyük Örneği", International Social Sciences Studies Journal, 5(31): 1641-1653.

ÖZ

Toplum yaşamının ve gelişiminin izlerini taşıyan kültürel çevreler, toplumsal yaşam ve yerleşim kültürü ile mekân gelişiminin önemli bilgi kaynakları olarak kent kültürü ve toplumsal yaşam biçimlerinin sürdürülebilirliği açısından tarihi ve kültürel çevrelerin korunması önemli bir olgudur.

Tarihi ve kültürel değerlere sahip yerleşim alanları süreç içinde işlevlerini yitirerek bugün kullanılmayan ancak salt koruma gerekçesi ile soyutlanmış alan ve mekânlara dönüşmektedir. Bu alanlar, sahip oldukları özgün ve belgesel değerler ile turizm odağı olan ve taşıma kapasitesi üzerinde bir ziyaretçi yoğunluğu nedeni ile kolaylıkla tahribata uğrayan alanlardır. Ancak gerek kent içindeki gerekse kırsal alanlarda yer alan bu ayrıcalıklı yerleşim dokuları uygarlık ve toplumların tarihi yaşam biçimlerini ve kültürünü gelecek kuşaklara aktaracak alan ve mekânlar oldukları için sürdürülebilirlikleri zorunlu olan koruma alanlarıdır.

Korumanın kültürel odaklı olarak yapı ölçeğinden alan ölçeğine taşınması ve koruma anlayışının Dünya Kültürel Miras alanları kapsamında değerlendirilmesi koruma sorunlarının global anlamda tartışılmasını da gündeme taşımaktadır. Bu anlamda UNESCO tarafından 1972 yılında Paris'te toplanan 16. Genel Konferans'ta hazırlanmış olan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme (1972) mekânsal koruma konusundaki ilk önemli belge niteliğindedir. Bu sözleşme kapsamında miras alanları için üstün evrensel değer taşıma ölçütleri belirlenmiştir.

Konya Çatalhöyük 2012 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmış bir Neolitik Dönem yerleşmesidir. Çatalhöyük yaşam mekânlarına çatılardan erişimin sağlandığı konutlardan oluşan ve sokak dokusu bulunmayan özgün dokuya sahip bir yerleşim yeridir. Neolitik Dönem'e ait başka yerleşimler de bulunmasına karşın Çatalhöyük; yerleşimin boyutu, yoğun bir toplumsal yaşam alanı izleri taşıması, sanat, kültür ve gelenekleri yansıtmaları ile özgün evrensel değer taşıyan bir kültürel miras alanıdır.

Kültürel mirasın ve doğal mirasın sadece geleneksel bozulma nedenleri ile değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik koşullar nedeni ile de zararlanma tehdidi altında olduğu bilinmektedir. Mevcut yasal düzenlemelerin yetersizliği, alanın sosyal ve fiziksel çevresinin yeterli ve doğru analiz edilememiş olması bugün belli bir dönemin yapı kültürünü yansıtan mekânsal korumanın karşısındaki en önemli engelleri oluşturmakta ve beraberinde yerleşim dokusunun özgün karakterinin ve kimliğinin yitirilmesine neden olmaktadır. Değişen iklim koşulları, doğal afetler, kontrolsüz ve yoğun ziyaretçi potansiyeli ise alanın korunması karşısındaki diğer önemli tehditler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı üstün evrensel değer taşıyan ve bu niteliği ile UNESCO Dünya Kültürel Miras Listesi'nde yer alan ancak bugün koruma sorunları ile karşı karşıya kalan ve özgün yerleşim dokusu ve mekânsal biçimlenmesinin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için özel önlemler gerektiren miras alanlarının koruma sorunlarının

Konya Çatalhöyük Neolitik Dönem yerleşimi örneğinde tartışılmasıdır.

Bu kapsamda öncelikle bir Dünya Kültür Miras Alanı olarak Çatalhöyük tanıtılmış; koruma sorun ve olanakları tartışılarak Çatalhöyük ve yakın çevresi için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, UNESCO, Çatalhöyük, Neolitik Dönem Yerleşimler, Neolitik Dönem Yerleşmeleri, Evrensel Değer, Anadolu

ABSTRACT

Cultural environments reflecting the traces of community life and the development of space organisation are important sources giving information about the social life and settlement culture of past civilizations. So, the conservation of historical and cultural environments is an important phenomenon for the sustainability of urban culture and social life styles of certain periods.

Today the settlements with historical and cultural value lost their functions in this process and turn into spaces that are either useless or isolated in the name of protection. These areas subject to tourism are easily confronted with deterioration because of dense visitor population due to the carrying capacity of the area. However, these privileged places either within the city in or in rural areas should be protected and preserved as they are the places conveying the historical lifestyles of various civilizations and societies that has to be transferred to future generations.

Conservation with a cultural focus from building to site scale especially for the World Cultural Heritage Areas brings out the discussion of heritage conservation at global scale in agenda. In this sense, a conservation declaration was prepared by UNESCO for the conservation of World Cultural and Natural Heritage Areas by a commission gathered in Paris in 1972 which can be considered as the first important declaration in the field of conservation. So superior universal value transfer criteria have been defined for the World Heritage Sites by means of this contract .

Konya Çatalhöyük is a Neolithic Period settlement that was declared as a world heritage site in 2012. Çatalhöyük is one of the most earlier settlements of Anatolia with its original texture formed by houses that are accessible from the roofs without streets. Although there were numerous Neolithic settlements in Anatolia, Çatalhöyük was a unique cultural heritage area shaped due to artistic, cultural and traditional values of it's period with it's huge scale.

Its known that cultural and natural heritage are under the threat not of destruction only for the reasons of continuous deterioration, but also for the cause of social and economic conditions Nowadays the lack of existing legal regulations and the inadequate and accurate analysis of the social and physical environment of the area constitutes the most important obstacles to spatial protection together with rapid change of the original character and identity of the settlement pattern. Changing climatic conditions, natural disasters, uncontrolled and intense visitor potential are other important threats in the protection of the settlement area.

The purpose of this study is to discuss the conservation problems of the heritage sites which are of outstanding universal value and taking place in the UNESCO World Cultural Heritage List. Then the problems, potentials and conservations issues of the area were discussed. And finally, suggestions for Çatalhöyük and its near environs were offered for the sustainability of the heritage area.

Keywords: Cultural heritage, UNESCO, Çatalhöyük, Neolitik Settlements, Neolitik Period Settlements, Universal value, Anatolia.

1. GİRİŞ

Bugün ulaşılan yerleşim alanları ve taşınmaz kültür varlıkları tarih boyunca insanlık tarihinin gelişimini yansıtmaktadırlar. Bu nedenle kültür varlıklarının bugün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması evrensel ve ulusal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün insanlığın evrensel ölçekte farklı uygarlıklara ait kültür varlıklarını görme incelenme ve değerlendirilme hakkı bulunmaktadır. Ancak bu hak bu değerlerin sürdürülebilirliği açısından koruma önlemleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Üstün evrensel değere sahip olan ve bu değeri ile dünya miras listesine girmiş olan kültür varlıkları bütün insanlığın ortak mirasıdır. Bütün insanlık evrensel ölçekte bu miras değerlerini görme inceleme değerlendirme hakkına sahiptir. Bu kültürel miras değerlerinin korunması da bütün insanlığın ortak sorumluluğudur.

Yerleşmeler tarihi ile birlikte insanın doğa üzerindeki etkisi ve çevreyi bu doğrultuda biçimlendirme gücü artmıştır.

Doğa ile insan arasındaki etkileşim başlangıçta “doğanın insan üzerine hâkim olduğu dönem” (nature directed man) iken, ilerleyen yıllarda bu “doğanın insanı sınırladığı dönem (nature limited man)” olmuştur (Kristof 1960). Doğa ve insan etkileşiminde karşılıklı dengenin sağlanamadığı

süreçte önce kültürel değerlerin oluşması için doğal denge bozulmuş sonra da bozulan doğal denge kültürel miras üzerinde (değişen iklim koşulları, doğal afetler vb.) zararlanmalara neden olmuştur.

Çatalhöyük'te 1961 yılından itibaren yürütülen kazı çalışmaları kapsamında insanlık tarihi içinde Anadolu'nun yerleşmeler tarihi yapı biçimlenmesi ve kültürel gelişimini ortaya çıkarmıştır. Çatalhöyük'te bulunan; duvar resimleri ve kabartmaları ile taş ve kilden üretilmiş heykelcikler tarih öncesi (prehistorik) dönemlerin estetik ve sanatsal değerini yerleşimde bulunan çok sayıda tapınak ile gelişkin bir din ve manevi anlayışa sahip olduklarını, yapılarıdaki bilinçli tasarım yaklaşımları mimarinin gelişmişliğini, tarım, hayvancılık ve ticaret ile ilgili olarak bulunan malzemeler de gelişmiş bir uygarlığın izlerini bugüne taşımaktadır.

Yaklaşık 2000 yıl boyunca yerleşim yeri olarak kullanılmış olan Çatalhöyük, insanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktası oluşturan, insanın yaratıcılığı ve toplumdaki bireyler arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkmış olan, üstün evrensel değere sahip kültürel bir dünya miras alanıdır.

Bir kültür varlığının uluslararası üstün evrensel değer olarak tanımlanabilmesi için ait olduğu kültürü büyük oranda temsil ediyor olması gerekmektedir. Neolitik Dönemde gelişmiş yerleşim yerlerinin görülmeye başlanması ile birlikte, kültürel miras olgusu çeşitlenmiş ve farklı ölçeklerde miras alanları ile daha kalıcı yapılanmalara dönüşmüştür. Çatalhöyük yerleşim alanı insanlık tarihi açısından değerlendirildiğinde kentsel ve yapısal anlamda gelişmiş bir mekânsal organizasyona sahip ilk yerleşim alanlarından biri olması nedeni ile tüm insanlık tarihi ve yapı kültürü için önemli olan üstün evrensel değer taşıyan Neolitik Dönemin barınma ve kentsel yaşam koşullarını bugünün toplumuna tanıtan ve yansıtan bir "uygarlık merkezi" olarak nitelendirilebilecek bir yerleşim yeridir.

2. UNESCO KÜLTÜREL MİRAS LİSTESİ - KÜLTÜREL MİRAS KORUMA KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Kültürel miras kavramı 1972 tarihli "Dünya Kültür ve Doğal Mirası Koruma Hakkındaki UNESCO Konvansiyonunun"da korumaya değer olarak nitelendirilen alanlar kapsamında gündeme gelmiştir. UNESCO "miras kavramını" geçmişten gelen, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere aktaracağımız kalıt olarak tanımlamaktadır. "Kültürel miras" ise tarihi ve yapılanmış çevreyi oluşturan anıtlar, mimari değeri olan yapı grupları ve alanlar olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 1972).

Kültürel Miras, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana daha kaliteli bir yaşam sağlamak için, insanın yaratıcılığı ve toplumlar arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkan kültürel değerlerin birikimidir. Bunlar duygusal değerler (kimliksel tanımlama), kültürel değerler (ekolojik, mimari tarihi nitelik) ve kullanım değerleridir (ekonomik, sosyal, politik) ve tüm bunlar koruma ile gelecek kuşaklara aktarımı sağlanabilecek yapıt ve alanlardır (ICCROM, 1990). Dünya genelinde 2018 yılında yapılan çalışmalar ile UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı, korunması gerekli 1073 adet tarihi-kültürel ve doğal varlık bulunmaktadır. Bunlardan 206'si doğal varlık, 832 tanesi tarihi-kültürel varlık ve 35 tanesi de hem doğal hem de tarihi-kültürel varlık olarak tespit edilmiştir. UNESCO tarafından her yıl düzenlenen Dünya Miras Komitesi toplantıları ile bu listeye yeni varlıklar eklenmektedir.

Kültürel miras insan, doğal çevre, kültürel etkinlikler, ekonomik faaliyetler gibi etkenlerin mekâna yansımaları ile oluşmaktadır. Bir miras alanında gerçekleştirilen bakım, onarım, koruma, renovasyon, rehabilitasyon, yeniden yapım gibi müdahalelerin tümü kültürel mirasın ve değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için uygulanan farklı restorasyon ve koruma yaklaşımları olmaktadır.

Koruma kavramı, kültür varlıklarının uygun koşullarda muhafaza edilmesi yanında, kültür varlıklarının tarihi, coğrafi, toplumsal ve ekonomik anlamda bütünlüğüne de saygı duymayı gerektirmektedir. Bu noktada evrensellik ile birlikte yerel nitelik ve yöresel farklı uygulamaları da ortaya çıkmaktadır. Her kültürel miras ait olduğu özgün konumunda benzer özellik gösteren yapı ya da alanlar ile bütüncül olarak ele alınmalı ve koruma yaklaşım ve stratejisi

belirlenmelidir. Ancak ve ancak evrensel koruma ilke ve yaklaşımları doğrultusunda yerel nitelik ve yerleşim özelliklerine göre gerçekleştirilecek koruma yaklaşımları ile kentsel yaşamın sürekliliğinin sağlandığı, ekonomik ve toplumsal süreçlerdeki değişimlerin izlenebildiği kent mekânları gelecek nesillere aktarılabilecektir.

Dünya'daki değişen sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak, insanlık tarihine ilişkin kültürel miras alanlarının bugüne yansıtılmasını ve taşınmasını sağlayan yaklaşımlar artık yetersiz kalmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte anıtların ve sit alanlarının tüm insanlığın ortak mirası olduğunun kabul edilmesi ve anıtların tek tek korunmasından daha bütüncül alansal ve kentsel ölçeklerde korunmaya başlanması ile ilgili olarak koruma konusunda uluslararası önlemler ve yaptırımlar gündeme gelmiştir. Bu konudaki ilk uluslararası yaptırımlar ise Atina Konferansı (1931) maddeleri ve Paris Kongresi (1957) maddeleri ile yasal statü kazanmıştır.

Tarihi ve kültürel mirasın koruması ile ilgili olarak bu ilk yaptırımlar sonrasında; Venedik Tüzüğü (1964) ile koruma kavramı; anıtları, sivil mimari örneklerini, yöresel açıdan bozulmamış kentsel ya da kırsal yerleşmeleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Barcelona Sempozyumu sonucunda ise geliştirilen Palma Önerileri ile korunacak olan değerler, anıtlar ve sit alanları olmak üzere iki temel guruba ayrılmıştır. Amsterdam Bildirgesi (1975) ile de "bütünleşik koruma" kavramı tanımlanarak, miras kabul edilen değerlerin tek başına değil; fiziksel çevre ve yerleşim yeri bütünü ölçeğinde değerlendirilmesi ile korumanın sağlanabileceği fikri kabul görmüştür. 1976 yılında gerçekleştirilen UNESCO'nun on dokuzuncu genel kurul toplantısında da "tarihi, kültürel ya da geleneksel alanların özgün karakteri ve yerleşim düzeni ile bir bütün olarak ele alınması ve koruması yaklaşımı" kabul edilmiştir. 1979, Burra Tüzüğü ile de tarihi ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır.

Bütün bu uluslararası belgelere karşın Türkiye'de tarihi, kültürel ve doğal mirasın koruması ile ilgili olarak yasal düzenlemelerin uygulama süreçlerinde karşılaşılan en büyük sorun bir koruma alanında birden fazla kurumun yetki ve sorumluluk sahibi olmasıdır. Bir kültürel miras alanının ve yakın çevresinin arkeolojik sit alanı, doğal sit alanı, kentsel sit alanı gibi farklı koruma statülerine sahip olması bu statülerin Doğa Koruma ve Milli Parklar, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu gibi farklı kurumların yetki ve sorumluluk alanında olmasını beraberinde getirmiştir ve kurumlar arası iletişimin sağlanamaması gibi neden ve gerekçeler ile kültürel mirasın koruması sürecinde aksaklıklar yaşanmaktadır.

Türkiye sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal varlıkların çeşitliliği ve zenginliği ile koruma konusunda uluslararası öneme ve sorumluluğa sahip bir ülkedir. Bu nedenle koruma konusunda yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte bütün aktörlerin uzlaşma ve iletişim anlamında birlikte çalışması gerekmektedir. Bu kapsamda 2863/5226 sayılı yasa ile kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ve valiliklere doğal ve kültürel çevrenin koruması konusunda görev ve yetkiler verilmiştir. Ancak, miras alanlarının korumasına ilişkin olarak 2863/5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu dışında herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.

3. ÇATALHÖYÜK

Buzul Çağı'nın 12000 yıl önce sona ermesi ile artan ısıya bağlı olarak buzulların erimesi sonucunda deniz ve göllerdeki su seviyesi yükselmiş, Anadolu toprakları da bu durumdan etkilenmiştir. Çatalhöyük, bu kapsamda, Konya-Ereğli Havzası'nı ve Tuz Gölü'nü kapsayan bir büyük iç gölün kıyısında kurulmuş bir Neolitik Dönem yerleşim alanıdır.

Çatalhöyük (M.Ö. 6250-5000) K14 çözümleme yöntemi ile M.Ö. 6250'lere tarihlenen ve Konya'nın 52 km güneydoğusunda Toros dağları eteklerinde yer alan Çatalhöyük Neolitik yerleşiminin benzerine tüm Ön Asya'da şimdiye dek rastlanmamıştır. Çatalhöyük 4000-6000 kişiyi barındırmış, sürekli ve köyden çok kentsel özellikler taşıyan bir yerleşimdir (Erdoğan, 1996).

Çatalhöyük, İç Anadolu Bölgesi'nde Konya Ovası'nda Konya'nın 52 km güneydoğusunda, Çumra İlçesi'nin 12 km kuzeyinde ve Küçükköy sınırları içinde, coğrafi olarak 37° 40' 6" kuzey ile 32° 49' 36" doğu GPS koordinatlarında yer almaktadır (Şekil, 1). Çatalhöyük'te James Mellaart 1961-1965 yılları arasında kazı çalışmalarına başlamıştır. Çatalhöyük, 2012 yılında Unesco Dünya Miras Listesi'ne alınmış ve 2016 yılı itibarıyla Konya'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan tek tarihi değeri olmuştur. Çatalhöyük, İç Anadolu Bölgesi'nin güney ucunda Konya Ovası üzerinde yer almaktadır. Konya'nın 52 km. güneydoğusunda, Çumra İlçesi'nin 12 km. kuzeyinde Küçükköy sınırları içerisinde yer almaktadır. Höyük farklı yükselteli iki tepesinin çatal şeklinde olmasından dolayı "Çatalhöyük" olarak anılmaktadır. Kazılara 1993 yılında başlayan arkeolog Ian Hodder ve ekibi ise 2018 yılına kadar kazı çalışmalarına devam etmiştir (Uyanık, Berk, 2016). Kazı çalışmaları bugüne kadar aralıklı olarak; bazı dönemler kesintiye uğrayarak sürdürülmüştür.

İkinci kazı döneminin 1993 ve 1995 yılları arasını içeren ilk aşamasında Neolitik Doğu Höyük ve Kalkolitik Batı Höyükte yüzey çalışması yapıp haritaları çıkarılmış, yüzeylerden örnekler alınıp jeofizik yüzey araştırması yapılmış, Mellaart döneminde kazılmış alanlar temizlenip ortaya çıkarılmış ve yeniden çizilip kayda geçirilmiştir (Hodder 2010). İkinci kazı döneminin 1996 ve 2002 yılları arasını içeren aşamasında evlerin ne maksatla kullanıldığı ve nasıl yeniden inşa edildiği konularının yanı sıra paleo-çevre araştırmalarına yoğunlaşmıştır (Roberts vd. 1999). 2003 yılında başlayan üçüncü aşamada ise yerleşimin sosyal coğrafyasına odaklanılmıştır (Hodder 2010).

Roberts vd (1995)'e göre; ilk olarak Holosen dönemin başlarında yerleşime sahne olan bölgede, bu dönemde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Önceleri bir göl oluşumunun yer aldığı bölgede bulunan Çatalhöyük'ün zamanla gölün daralması sonucu ortaya çıkan alüvyonlu arazi üzerine kurulduğu düşünülmektedir. Paleo-çevre konusunda yapılan çalışmalar, Çatalhöyük ve çevresinin GÖ 9000'li yıllarda bataklık bir alan olduğunu ve Çarşamba Çayı'nın mevsimlik olarak yükselip çekildiğini göstermektedir (Yuluğ, 2018).

Çatalhöyük, Konya Ovası'nda yer alan Neolitik Dönem'e ait, Karadağ, Karacadağ ve Hasan Dağı ile çevrelenmiş, Konya Ovası ve İç Anadolu Platosu'nun güney kenarında yer alan, düz bir topografyada zengin bir tarımsal bölgede kurulmuş bir yerleşim yeridir. Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 28.06.2011 tarih ve 3890 sayılı kararı ile güncellenen ve Çatalhöyük'ü çevreleyen 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırı, Yönetim Planı hazırlamaya esas yönetim alanı sınırı olarak kabul edilmiştir. Çatalhöyük'e en yakın yerleşimler Alemdar Mah. 5 km, Küçükköy Mah. 4 km ve Karkın Mah. 9 km uzaklıktadır (Şekil, 1).

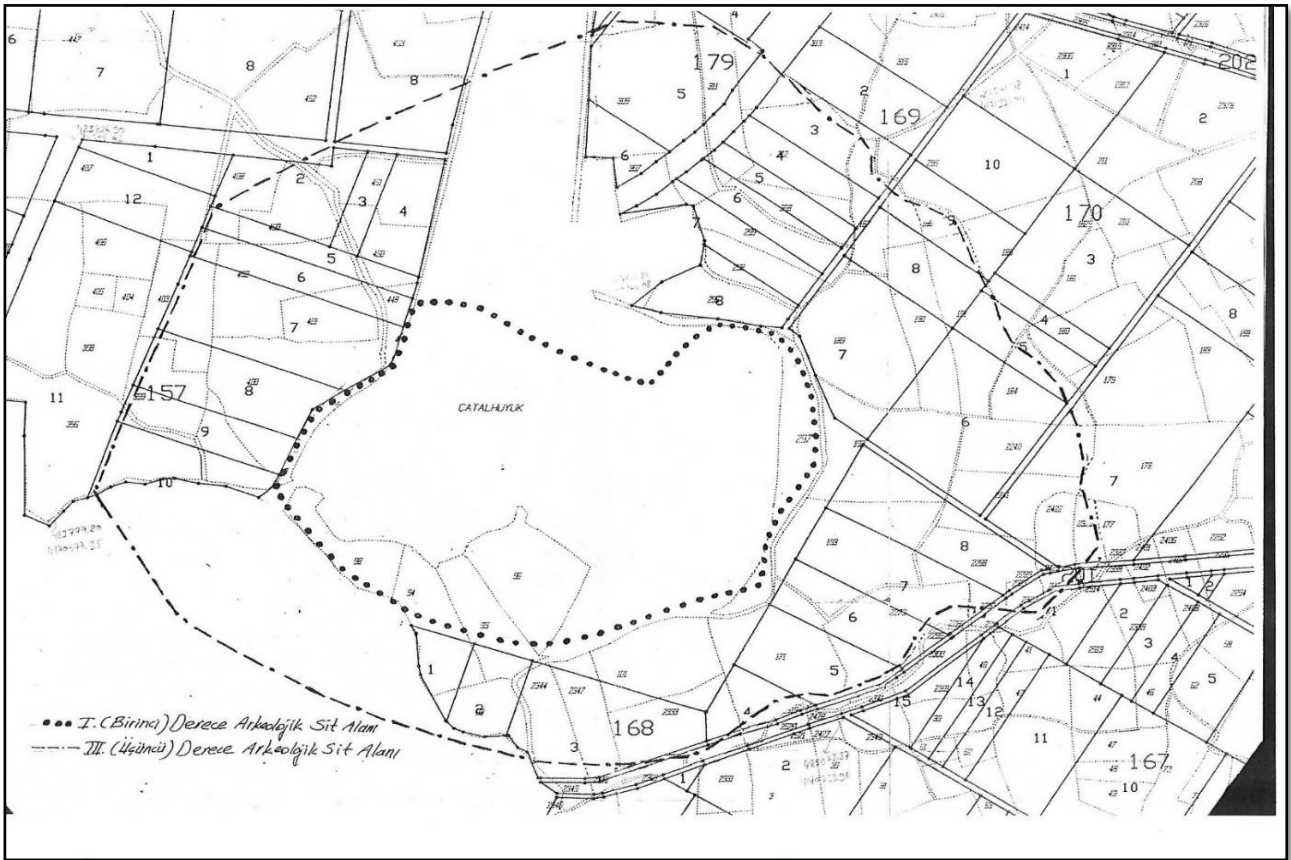

Şekil 1. Çatalhöyük Coğrafi Konumu (URL1, 2018)

Konya İli, Çumra İlçesi sınırları içinde yer alan Çatalhöyük Neolitik Kenti, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.12.1981 tarih A-3256 sayılı kararı ile Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir ve Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.12.1994 tarihli kararı ile de alanın çevresindeki tampon bölge 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Çatalhöyük'ün Dünya Miras Listesine adaylığı kapsamında Koruma Kurulu'nun 28.06.2010 tarih ve 3890 sayılı kararı ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları sınırları genişletilmiştir (Şekil 2).

Çatalhöyük, 2009 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne dahil edilmiş, Dünya Miras Listesi adaylık dosyası Kazı Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü işbirliği ile hazırlanarak değerlendirilmek üzere 2011 yılında UNESCO Dünya Miras Merkezine iletilmiştir. Bir buçuk yıllık inceleme ve değerlendirme sürecinin ardından söz konusu adaylık dosyası, 24.06.2012-06.07.2012 tarihleri arasında St. Petresburg'da gerçekleştirilen Dünya Miras Komitesi'nin 36. Dönem Toplantısının 01.07.2012 tarihindeki oturumunda değerlendirilerek alan Dünya Miras Listesi'ne 2. kriter: "Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi" ve 4. kriter: "İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olması" kapsamında kültürel varlık olarak kaydedilmiştir.

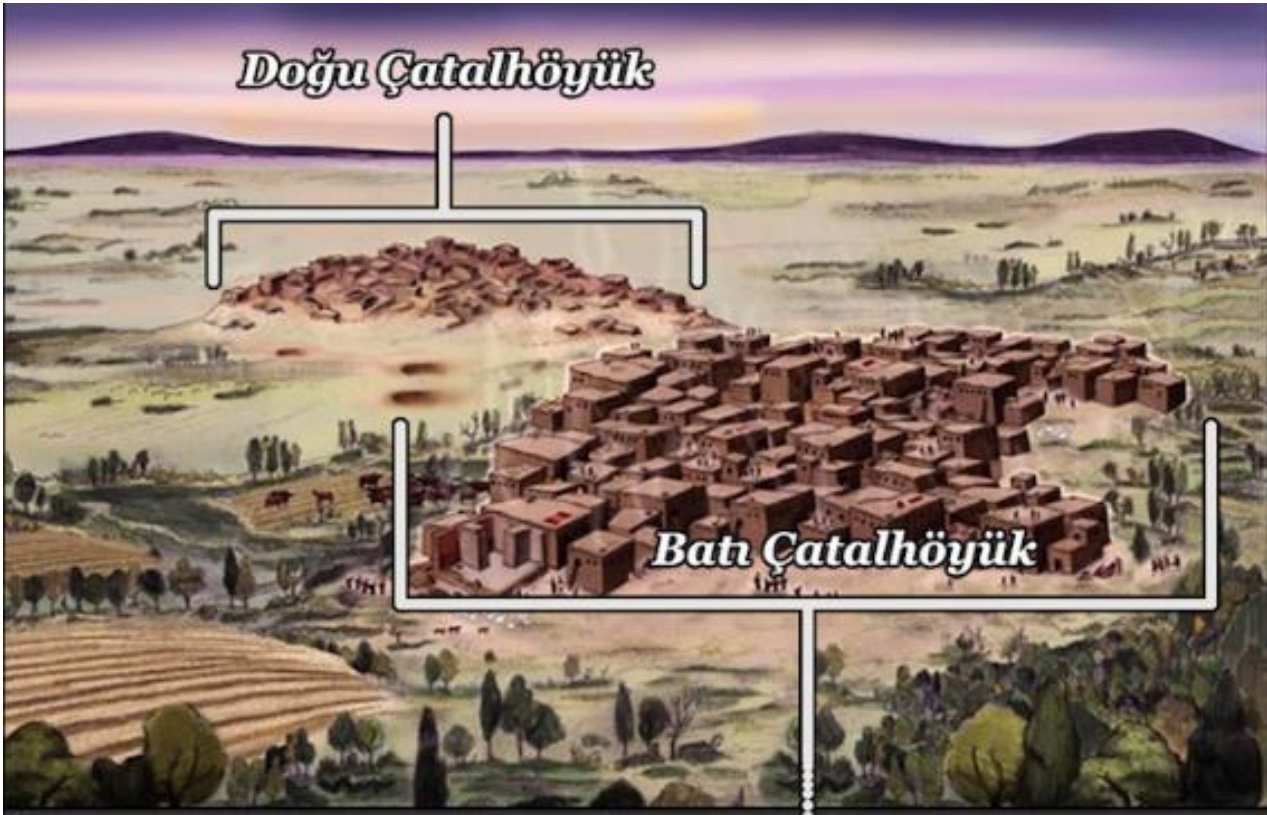
İnsan topluluklarının toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçişinin 34 hektarlık alanda yaklaşık 3.000-8.000 kişilik nüfusu ile büyük ölçekli bir örneği olması, yerleşimin çağlar boyu varlığını sürdürmesi (sadece Doğu Höyüğünde 18 katmanda 1.400 yıl boyunca yerleşim kesintisiz devam etmiştir), ayrıntılı öyküleyici sanat eserlerinin yoğun olarak bulunması ve iyi düzeyde korunmuş olması ile Çatalhöyük Neolitik Kenti uygarlık tarihi açısından döneminin en iyi örneğidir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2013).

Şekil 2. Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Alanı Sınırı (Çumra Belediyesi, 2018)

Çatalhöyük'teki ilk yerleşim, bugünden yaklaşık 9400 yıl önce Neolitik Dönem'de gerçekleşmiştir. Eski Konya Gölü kenarındaki 13,5 hektarlık bir alanda kurulan ve yaklaşık iki bin yıl boyunca kesintisiz iskân edildiği düşünülen Çatalhöyük yerleşimi, Neolitik Dönem'e tarihlenen "Doğu Çatalhöyük" (M.Ö.7400– 6200) ile Kalkolitik Dönem'e tarihlenen "Batı Çatalhöyük" (M.Ö. 6200–5200) olmak üzere iki höyükten oluşmaktadır. Zamanla terk edilen evler, yeni gelenler tarafından toprakla doldurarak üzerine yeni evler inşa etmeleri sonucu üst üste katmanlar şeklinde yükselmiş ve 21 metrelik bir tepe oluşturmuştur (Uyanık, Berk, 2016).

Doğu Çatalhöyük; M.Ö. 7200-6400 yılları arasında Neolitik Dönem, Geç Bronz Çağı, Roma, Bizans ve Erken Selçuklu Dönemlerine ait kalıntılardan oluşan 13,5 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Batı Çatalhöyük ise M.Ö. 6000-5500 yılları arasında Kalkolitik Dönem, Roma ve Bizans Dönemlerine ait kalıntılardan oluşan 8,5 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. M.Ö. 6200'lü yıllarda Doğu Höyük'te yaşayanlar Konya Ovası'nda başka yerleşimlere dağılmışlardır. Bu dağıldıkları yerleşimlerden birisi de Batı Höyük'tür. Bu dönemden sonra Doğu Höyük gömüt yeri ve dinsel amaçlı olarak kullanılmıştır (Şekil 4).

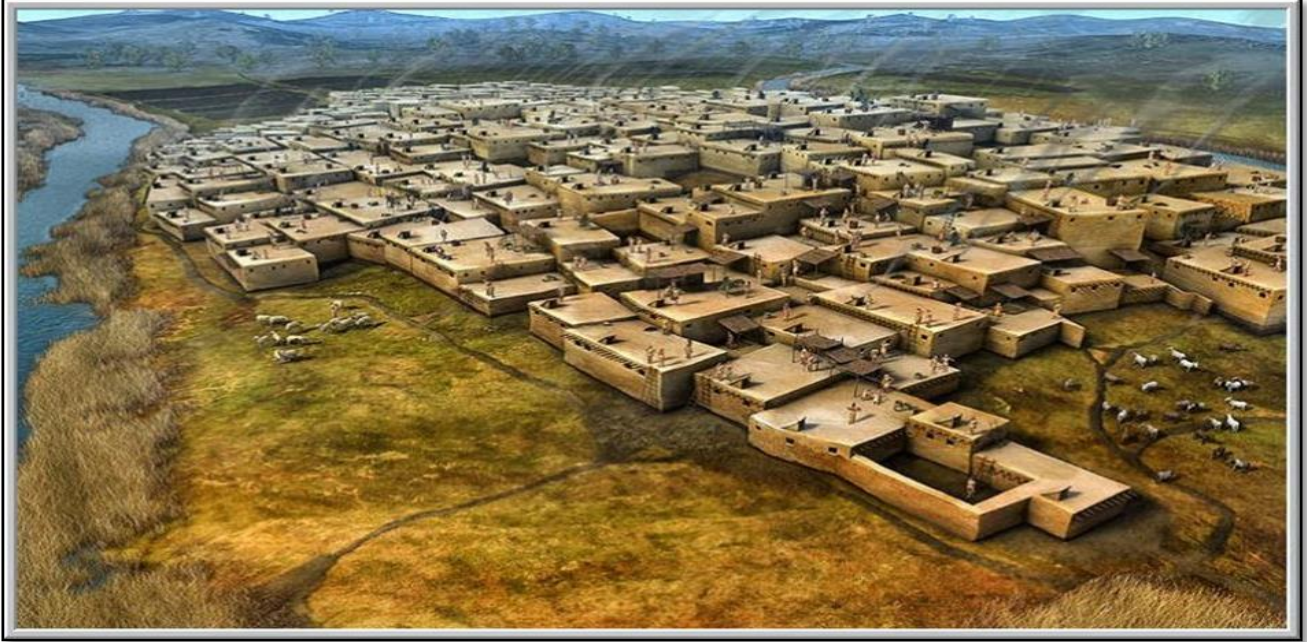
Şekil 3. Doğu ve Batı Höyük (URL2, 2018)

Alanın 1950'li yıllardaki keşfinden bu yana yapılan kazılar ile 18 tanesi tamamen çağdaş bilimsel teknikler kullanılarak ortaya çıkarılmış olmakla birlikte Doğu Çatalhöyük'te 166 ev kalıntısı; yani höyüğün % 5'i ortaya çıkartılmıştır. Antik dönemde, gereksinim duyulduğunda yeni konutlar eski kentsel dokunun üzerine yeni katmanlar şeklinde inşa edilmiştir ve bu olgu alanda bugün yerleşim katmanları olarak izlenebilmektedir. 1960'larda James Mellaart'ın yaptığı kazılar sırasında, Mellaart toprak altındaki kalıntılar ile birlikte alanı 0'dan 12'ye kadar altıncı katmanı 6a ve 6b olarak ikiye bölerek 15 yerleşim katmanına ayırmıştır. Mevcut arkeolojik araştırmalar höyüğün zemininde sürdürülmekte olup, 12. katmandan önce daha erken dört yerleşim katmanı daha saptanmıştır. Batı Höyük'te Mellaart höyüğün tepesinde ve güney yamacında iki sondaj yaptırmıştır. Mevcut kazı projesi kapsamında Batı Höyük'te 9 konut kalıntısına rastlanmıştır (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2013).

Yapılan kazılar doğrultusunda; doğu ve batı höyükteki evlerin birbirine bitişik, sokaksız ve erişimin çatıdan sağlandığı yapılar olduğu belirlenmiştir. Batı Höyük'te evler genelde 2 katlı, desteklenmiş duvarlar ile yığma olarak inşa edilmiştir. Çatalhöyük kent dokusunda konutlar bitişik

düzende ve sıkışık, kompakt bir biçimde inşa edilmiş olup konutlara erişim kapı ile değil; çatılardan gerçekleştirilmektedir (Şekil 5-6). Bu konumdaki kentsel yapının dış çeperi dışa kapalı, sağır duvarlar şeklinde sur niteliğinde yapılandırılmıştır. Bu anlamda kentsel dokunun ve yaşayanların güvenliği de sağlanmıştır.

Yerleşimin bütününde sanat anlayışı, sembolizm, ölü gömme geleneği ve üretim aktivitelerine ilişkin kalıntılar bulunmuştur. Toplu üretim alanları, tören merkezleri ve toplu mezarlıklar gibi kalıntı ve izler bulunmaktadır. Bu veriler doğrultusunda Çatalhöyük'te yaşayan toplumun, büyük ölçekli merkezi bir yönetime sahip olmadıkları, çanak çömlek üretimi ve ölü gömme ritüellerinin konutlarda gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Şekil 4. Çatalhöyük Bitişik Düzen Yapılar (URL3, 2018)

Şekil 5. Çatalhöyük Bitişik Düzen Yapılar (URL3, 2018)

3.1.UNESCO Dünya Miras Listesi ve Çatalhöyük

Çatalhöyük, Neolitik Dönem ve Kalkolitik Döneme ait yerleşim alanlarına sahip olan, 1958 yılında James Melleart tarafından keşfedilmiş, arkeoloji ve uygarlıklar tarihi açısından önemli bir kültürel miras alanıdır. Çatalhöyük ile ilgili koruma sorunlarının belirlenebilmesi için öncelikle mevcut durumunun analiz edilmesi gerekmektedir.

UNESCO tarafından 1978 yılında başlatılan Dünya Miras Listesi uygulaması hem üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıkların hem de çok iyi korunmuş özgün mirasların da koruması için bu listeye dahil edilmesi uygun bulunmuştur.

Çatalhöyük Neolitik yerleşimi, bugüne ulaşan kalıntıların niteliği, ölçeği, yerleşim yerini kullanmış olan uygarlığın sosyal kültürel özellikleri ve özgün kent dokusu ile üstün evrensel değer taşımaktadır. Boyutu yerleşim yerinde yaşayan toplumun nüfus yoğunluğu ve özgün kentsel dokusu ile Kültürel miras alanı bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yönetimi ve kontrolü altında bulunmaktadır.

Çatalhöyük; İç Anadolu Bölgesi'nin ilk tarım yerleşimlerinden biri olarak, Neolitik Dönemde yerleşik köy düzenine geçişi sağlayan, 2000 yıllık yerleşim tabakalarının, kültürel değerlerin ve kültürel peyzaj özelliklerinin detaylarda da izlenebildiği üstün evrensel değere sahip bir yerleşim alanı olması nedeni ile koruması ve sürdürülebilirliğinin sağlanarak gelecek kuşaklara aktarılması zorunlu olan bir yerleşim dokusudur.

Çatalhöyük'ün özgün mekân kurgusundan ve bu kurgu içindeki kültürel etkileşimden destek alarak toplumda tarım ve hayvancılık ile ilgili üretim başlamış, bu üretimin sonucu olarak artı ürün ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak bireyler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak sosyal, iktisadi, mimari, dini ve kültürel alanlarda pek çok olgu gündeme gelmiştir.

Çatalhöyük Konya Ovası'ndaki coğrafi konumu ile bireyler arasındaki toplumsal etkileşimler sonucunda ortaya çıkmış, sadece Konya'nın değil Anadolu'nun ve insanlığın gelişimini de etkilemiş önemli bir kültür kaynağıdır. Çatalhöyük, doğu ile batı arasında bir köprü konumunda olan Anadolu coğrafyasında Dünya tarihindeki dini, ticari, sanatsal pek çok önemli olaya mekân olan ve tarihin kültürel izlerinin mekânsal yansımalarını bugüne taşıyan önemli bir kültür kaynağıdır (Kristof, 1960).

Türkiye'nin 1983 yılında taraf olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Gereğince, üstün evrensel değere sahip olan kültürel ve doğal mirasın bütün insanlığın ortak mirası olması nedeni ile korunmaları ve sürdürülebilirlikleri sağlanmalıdır. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilecek varlıkların adaylık dosyasında bu mirasın sürdürülebilirliğinin garantisi olarak sunulacak kısa-orta-uzun vadeli planların sunulduğu onaylı bir yönetim planının bulunması zorunludur.

Çatalhöyük kazı çalışmaları 1993-2017 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izin ile merkezi Ankara'da bulunan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından Standford Üniversitesi'nden Profesör Ian Hodder tarafından yürütülmüştür. Çatalhöyük yerleşimi ile ilgili yapılan çalışmalar, yerleşimin bütünü değerlendirmek ve tanımlamaktan çok tek tek evlerin zaman içindeki değişimlerini, yapı malzemelerini (kerpiç) saptamaya yöneliktir. Çatalhöyük bu kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan bölümlerinin iklim ve çevresel koşullara karşı korumasını sağlamak için bir üst örtü ile kapatılmıştır (Şekil 6-7).

Şekil 6. Çatalhöyük'ün bugünkü durumu (URL 5)

Şekil 7. Çatalhöyük'ün bugünkü durumu (URL 5)

Tarih olarak, doğu ve Orta Anadolu'da ve Doğu Akdeniz'de Çatalhöyük'ten daha erken birçok köy ya da kent-tipi yerleşme olduğu bilinmektedir. Ancak Çatalhöyük'ün kerpiçten yapılan dikdörtgen planlı, içlerine çatılardan erişimin sağlandığı konutlardan oluşan ve sokak dokusu bulunmayan özgün dokusu, küçük ölçekli konutlarda en fazla 100 yıl kadar yaşanması ve bu süre sonunda bilinmeyen bir neden ile evlerin toprak ile doldurulup tam üzerine eskisinin aynısı yeni konutlar yapılarak yaşamlarını yeni konutlarda sürdürmeleri sonucu üst üste yapılmış 18 ayrı yerleşim katmanından oluşan yapay bir tepe olarak ortaya çıkmış olması nedeni ile diğer köy ya da kent-tipi yerleşimlerden farklı özgün bir dokuya sahiptir.

Çatalhöyük yerleşimini diğer Cilalı Taş Çağı yerleşimlerinden ayıran en büyük özelliği aynı çağı yaşayan diğer yerleşim yerleri köy evresinde iken, Çatalhöyük'ün kentleşme evresini yaşamakta

olmasıdır (Hodder, 2006).

3.2. Çatalhöyük Koruma Sorunları

Toplumlar tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda barınma gereksinimine bağlı olarak mekânlar oluşturmuşlardır. Oluşturdukları mekânlara farklı işlevler ve kazanımlar yükleyerek barınma gereksinimlerinin ötesinde işlevsel ve estetik bir yapılanma alanına dönüştürmüşlerdir. Bu mekânların birbirine eklenmesi ile de kentsel yerleşimler ortaya çıkmıştır. Toplumda bireyler arasındaki kültürel etkileşim sürekli devam etmektedir ve bu etkileşim mekânın oluşum ve gelişim sürecine de yansımaktadır. İnsanlık tarihinin en eski yerleşimlerinden biri olarak 2012 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiş olan Çatalhöyük, bir yerleşime ait ilk mekân organizasyonunun kronolojik olarak izlenebildiği kalıntıları bugüne ulaşabilmiş bir Neolitik Dönem yerleşimidir. Ancak doğal ve insan kaynaklı nedenler ile koruma ve sürdürülebilirliği tehdit altında olan bir alandır. Doğal nedenler olarak; değişen iklim koşulları, deprem, sel, yanardağ patlaması gibi doğal afetler yapı malzemesinde ve yapı bütününde bozulmalara ve insan kaynaklı nedenler olarak; bakımsızlık, terk, vandalizm, terör, savaşlar, hırsızlık, yağma ve turizm baskısı süreç içinde taşınmaz kültür varlıklarının bütün olarak ya da kısmen yok olmasına neden olmaktadır.

Kültürel miras alanlarının kullanılması ve korunması bütüncül olarak değerlendirilmesi gereken ve devam eden bir süreçtir. Koruma süreci, yerel halk katılımcı, bilinçli ziyaretçiler, yönetim birimleri gibi birçok girdiği içeren bütüncül bir yaklaşım olmalıdır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir alanın sahip olduğu doğal kültürel ya da tarihi değerler ile özel bir koruma statüsü kazanması ile bu alanın turizm çekiciliği ve potansiyeli artmaktadır. Turizm aktivitelerinin beraberinde getirdiği kullanım baskısı korunan alanın ana kaynak değeri üzerinde doğrudan olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

Miras alanlarının korunmasına ilişkin olarak yasal ve yönetsel uluslararası tüzük, anlaşma ve belgeler doğrultusunda Türkiye'deki koruma süreçleri incelendiğinde; genelde kültürel miras alanları, özelde ise Çatalhöyük yerleşiminin korunması ile ilgili olarak kabul edilmiş olan bu belge ve tüzüklerin yaptırımlarına yönelik olarak mevcut yasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Çatalhöyük yaklaşık 2000 yıl boyunca yerleşim yeri olarak kullanılmış, neolitik dönem Dünya uygarlık tarihi, düzeyi ve yaşam biçiminin kanıtı olan, birinci derece arkeolojik sit alanı statüsünde özgün bir evrensel kültür kaynağı ve miras alanıdır. Çatalhöyük arkeolojik sit alanı ve yerleşim dokusu konumu açısından değerlendirildiğinde bugün kullanılan kırsal ve kentsel yerleşim alanlarından bağımsız bir alandır. Bu anlamda koruma yaklaşımlarının belirlenmesinde daha az kısıtlayıcı çevresel etken söz konusu olmaktadır. Ancak kitlesel olmasa da turizm aktivitelerinin getirdiği belli bir kullanım baskısı, ana kaynak değeri olan arkeolojik miras alanının tahribatına neden olmaktadır.

Koruma stratejilerinin uygulanabilir olması için farklı meslek disiplinlerinden uzmanların ortak yaklaşımı ile geliştirilmiş stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Özellikle birden fazla yerel ya da ulusal kurumun yetki ve sorumluluk alanında bulunan alanlarda olduğu gibi Çatalhöyük kültürel miras alanında bu yaklaşım daha da önem kazanmaktadır. Etkin bir koruma kullanım dengesi için koruma yaklaşım ve stratejileri bu farklı kurumları kapsayıcı ve birleştirici nitelikte, vizyonu ve uygulama politikaları açık ve net olarak tanımlanmalıdır.

Çatalhöyük kültürel miras alanının korunması sürecinde;

- Kültürel mirasın konumlandığı alan ve yakın çevresinde yaşayan alandaki yerel halkın yeterince bilinçli olmadığı görülmektedir. Yanı sıra kültürel miras ile ilgili görevli personelin de koruma ve kültürel miras konularında bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kurumsal ve çok katılımlı eğitim programları kurgulanmalıdır.

- Yerel halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi yanında koruma süreçlerine dahil edilmesi gerekmektedir.
- Koruma ile ilgili uluslararası belgeler göz önünde bulundurularak koruma stratejileri geliştirilmeli ve yaptırımı arttırılmalıdır
- Her kültürel miras alanında olması gerektiği gibi Çatalhöyük'ün içinde bulunduğu yakın çevrenin değer ve özellikleri göz önünde bulundurularak özel rehber eğitimleri verilerek bilinçli bilimsel düzeyde rehberlik hizmetlerinin verilmesi sağlanmalıdır.
- Çatalhöyük kültürel miras alanında bulunan tüm açmalara ilişkin taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları için detaylı, sağlıklı ve doğru envanter çalışması yapıldıktan sonra koruma yaklaşım ve stratejileri belirlenmelidir.
- Ulusal, bölgesel ve yerel plan süreçleri dikkate alınmalı, üst ve alt ölçek plan kararları arasında uyum ve senkronizasyon sağlanmalıdır.
- Çatalhöyük arkeolojik sit alanı için plan, program ve bütçeleme süreçleri belirli periyotlar ile güncel koşul değişim ve dönüşümlere göre revize edilmelidir. Bir yandan devam eden kazılarda elde edilen buluntulara göre yeni stratejiler tartışılmalıdır.
- Uzman bir ekip tarafından periyodik olarak kültürel mirasın mevcut durumu ile ilgili resmi raporlar hazırlanarak, kontroller ve izleme yapılmalıdır. Değişen güncel koşullar doğrultusunda koruma olgusu yönlendirilmelidir.
- Çatalhöyük'ün içinde yer aldığı coğrafi çevre kapsamında gerçekleştirilen ulusal, bölgesel ve yerel planlama çalışmalarında üst-alt ölçek plan kararları arasında uygunluk ve eşgüdüm sağlanmalıdır.
- Çatalhöyük kültür miras alanı her türlü müdahale öncesinde, sırasında ve sonrasında düzenli olarak belgelenmeli ve izlenmelidir.

Eski uygarlıklara ait kültür varlıklarının yani eski ile yenin bir arada bütüncül olarak korunmasının tartışıldığı bir süreçte Çatalhöyük içinde yer aldığı çevre nedeni ile daha şanslı bir konumdadır. Kentsel bir alan içinde yer almaması koruma yaklaşım ve yöntemlerinin daha bağımsız alınabilmesine olanak tanınmasının yanında kuramsal yetki karmaşasının yaşanma sorununu da ortadan kaldırmaktadır.

Çatalhöyük özgün yerleşim dokusu ve konut kültürünün başlangıç evresini yansıtan bir kültürel miras alanı olarak insanlığın ortak malı olan bir evrensel kültür alanı, mimari mirastır. Bu kapsamda bütünleşik koruma ilkeleri doğrultusunda taşıdığı mimari tarihi süreklilik, anıtsal, estetik, sanatsal, teknik, ender bulunma, mitolojik özgünlük değerleri ile sürdürülebilirliğinin sağlanması zorunlu evrensel ve ulusal bir kültür miras alanıdır. Çatalhöyük sahip olduğu 1. derece arkeolojik sit alanı statüsü ile tarih öncesinden bugüne ulaşmış süreklilik ve bütünlük taşıyan bir kent kalıntısı olarak yapılandırıldığı döneme ilişkin sosyal yaşama konu olmuş ender bir yerleşim alanıdır. Bu anlamda insanlığın ortak değeri ve kültürel kimliğin ve yenilenebilir olmayan insan varlığının kaynağını temsil eden bir sit alanı olarak gelecek kuşaklara aktarılması için sürekli izlenerek gerek bilgi ve kültür kaynağı gerekse özgün bir döneme ait fiziksel çevre olarak sürdürülebilir kalkınma stratejileri kapsamında değerlendirilmesi gereken bir alandır.

Bugün kazı çalışmalarının devam ettiği ve temelde iki açmadan oluşan Çatalhöyük risk altındaki kültürel miras alanları kapsamında hem ulusal hem de uluslararası standartlarda gelişim ve koruma ilkeleri doğrultusunda özgünlük, enderlik mimarlık tarihi, çok katmanlılık ve eğitsel değerleri ile bütüncül olarak korunmalıdır.

Daha alt ölçekte değerlendirildiğinde ise sit alanı bütününde öncelikle sağlıklı bir dolaşım sisteminin oluşturulması, alan girişinin daha tanımlı hale getirilmesi girişte inşa edilmiş olan örnek neolitik dönem konutu ile entegre edilmiş bir doğal meydan düzenlemesinin yapılması gerekmektedir. Arkeolojik sit alanında yapısal hiçbir müdahalede bulunulmaksızın doğal yapı

malzemesi ile yerleşim dokusunun bütünü ile konumsal erişiminin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda, bütüncül bir yaklaşım ile doğal ve kültürel çevre bileşenlerini temel tasarım girdisi olarak değerlendiren ve Çatalhöyük için devam etmekte olan kazı çalışmalarının da dikkate alınarak gerçekleştirildiği bir arkeolojik park yaklaşımı etkin koruma için en doğru çözüm olacaktır.

KAYNAKÇA

Basmacı, D. 2017. Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği. AURUM Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi. Cilt1. Sayı2. 77-99.

Erdoğan, E. 1996. Anadolu Avlularının Özellik ve Düzenleme İlkeleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

Ergun, M. 2008. Çatalhöyük Sit Alanı Bitki Kalıntılarının Yerleşme Genelinde Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Hodder, Ian (2006). Topraktan Sonsuzluğa Çatalhöyük: Çatalhöyük Yerleşme, Proje ve Sergi için Kısa bir Giriş. Yap Kredi Yayınları.

Hodder, I. (2010). Probing Religion at Catalhöyük: An Interdisciplinary. Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study, 1.

Kristof, L. D. Ladis (1960), The Origins and Evolution of Geopolitics. JCR. Vol. 4. No.I. s.15-51.

Uyanık, N. Berk, F.M. 2016. Mekan-Şehir ve Medeniyet Bağlamında Çatalhöyük. International Journal of Tourism and Social Research Year: 2016, Issue: 1 – Page: 1-13

Roberts, N., Boyer, P., ve diğerleri. (1995). The KOPAL Research Programme at Çatalhöyük (1996–2001). Excavating Çatalhöyük: South, North and KOPAL Area Reports from the 1996–2001, 99, 553-580.

Roberts, N., Black, S., ve diğerleri. (1999). Chronology and Stratigraphy of Late Quaternary Sediments in the Konya Basin, Turkey: Results From the KOPAL Project. Quaternary Science Reviews, 18(4-5), 611-630.

Yuluğ, E., 2018. Çatalhöyük'te Şamanizm İzleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

URL1:<https://yandex.com.tr/harita/101474/konya/?l=sat%2Cskl&ll=32.823392%2C37.670709&mode=search&oid=1034421483&ol=biz&z=15> Erişim tarihi: 5.12.2018

URL2:<http://arkeofili.com/9000-yillik-dev-yerlesim-catalhoyuk-infografik-anlatimi/> Erişim tarihi: 28.11.2018

URL3:<http://arkeofili.com/10-maddede-neolitik-yerlesim-catalhoyuku-anlamak/> Erişim tarihi: 28.11.2018

URL4:<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-46251/catalhoyuk-neolitik-kenti-konya.html> Erişim tarihi: 25.11.2018

URL5:<http://arkeofili.com/10-maddede-neolitik-yerlesim-catalhoyuku-anlamak/> Erişim tarihi: 28.11.2018